

Βιβλιοκρισίες — Κριτικές αναλύσεις

Ernst TUGENDHAT

ΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΙΝΑΙ
ΚΑΙ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΤΟΥ
ΥΠΟΒΑΘΡΟ*

Charles H. Kahn: *The Verb 'Be' in Ancient Greek*
(The Verb 'Be' and its Synonyms,
ed. by W. M. Verhaar, Part 6).
Dordrecht 1973. Reidel, xxxiii + 486 σελ.

Μέ ὅποιον τρόπο καί ἂν προσπαθήσει κανείς σήμερα νά ξαναδιατυπώσει τά βασικά φιλοσοφικά ἐρωτήματα, θά ἀναγκαστεῖ νά πάρει μιά θετική ἢ μιά ἀρνητική θέση ὡς πρὸς ἐκεῖνες τίς ἀντιλήψεις μέ τῶν ὁποίων τήν παράδοση ἔχουμε γαλουχηθεῖ, μιά παράδοση πού εἶναι οὐσιαστικά προσδιορισμένη ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν Ἀριστοτέλη. Αὐτή ἡ παράδοση θεωροῦσε ὡς βασικό ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας τό ἐρώτημα γιά τό εἶναι.

Στή νεότερη ἐποχή ὑπάρχουν δύο φιλοσοφικές κατευθύνσεις στίς ὁποῖες ἡ ἀντίληψη αὐτή ἀπορρίπτεται καί δύο ὅπου ἔχει συνεχιστεῖ θετικά. Ἡ μιά πλευρά ἀποκρούει τήν ἀντίληψη ἐπειδή τή θεωρεῖ θεματικά ἄτοπη (ἀκατόρθωτη, ἀδιάφορη ἢ ἰδεολογικά ἐξαρτημένη)· θεωρεῖ ὅτι τό βασικό ἐρώτημα τῆς φιλοσοφίας δέν ἀφορᾷ τό εἶναι ἀλλά μᾶλλον τή γνώση, τόν ἄνθρωπο,

* Τίτλος τοῦ πρωτοτύπου: "Die Seinsfrage und ihre sprachliche Grundlage". Πρωτοδημοσιεύτηκε στό *Philosophische Rundschau* 24 (1977), σελ. 161 - 176. © E. Tugendhat. Ἡ μετάφραση δημοσιεύεται μέ τήν ἄδεια τοῦ συγγραφέα. [ΣτΕ: Ὁ Τ. παραθέτει τά παραδείγματα στό κείμενο μεταφρασμένα στά γερμανικά.]

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ 30 (1980), σελ. 205 - 222

Copyright © 1980 ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ, Ἀθήνα.

τήν ιστορία, τήν κοινωνία, τή γλώσσα, τήν καλή ζωή. Ἡ ἄλλη πλευρά δέν ισχυρίζεται πώς τό Εἶναι ἀποτελεῖ λάθος θέμα, ἀλλά πώς δέν ἀποτελεῖ καθόλου θέμα, ἐπειδή ἡ λέξη “εἶναι” δέν ἔχει ἐνιαῖο νόημα. Θετικά συνεχίστηκε ἡ παράδοση τοῦ ἐρωτήματος τοῦ Εἶναι στήν ἐποχή μας ἀπό τόν Σχολαστικισμό καί τούς προσκείμενους σ’ αὐτόν φιλόσοφους, πού μπορούσαν νά φαίνονται πώς εἶναι ὑπεράνω τῆς δεύτερης κριτικῆς μέ τό νά μὴν εἶναι προσανατολισμένοι στή λέξη “εἶναι”, ἀλλά σέ μιὰ ἐννοια τοῦ *Εἶναι* πού ἦταν ἤδη, μαζί μέ τίς διαφοροποιήσεις της, δοσμένη ἀπό τήν παράδοση, εἶχε δηλαδή φτάσει στό καθεστῶς ἐνός *terminus technicus* καί γι’ αὐτόν τό λόγο φαινόταν νά μὴν ἐπηρεάζεται ἀπό τίς ἀνωμαλίες τῆς προφιλοσοφικῆς χρησιμοποίησης τῆς λέξης. Ἡ δεύτερη θετική ἀποδοχή τῆς λέξης περιορίζεται σ’ ἓνα μόνο φιλόσοφο, τόν Heidegger. Τό δικό του ἐρώτημα γιά τό Εἶναι δέν βρίσκεται σέ μιὰ συνέχεια μέ τήν παράδοση, ἀλλά πρόκυψε ἀπό μιάν ἀντίδραση στά νεότερα ἐκεῖνα ἐρωτήματα πού εἶχαν πάρει τή θέση της. Τά ἐρωτήματα γιά τή γνώση, τήν ιστορία, κλπ., πού εἶχαν ἐγείρει τήν ἀξίωση νά εἶναι βασικότερα ἀπό τά ἐρωτήματα τοῦ Εἶναι, θά ἔμεναν (κατά τόν Heidegger) χωρίς ὑπόβαθρο, ἂν δέν ἐτίθετο τό ἐρώτημα τοῦ Εἶναι τῆς γνώσης, τοῦ Εἶναι τῆς ιστορίας, κλπ. “Ὅποιος ὅμως χρησιμοποιεῖ τή λέξη “εἶναι” μ’ αὐτόν τόν τρόπο δέν συνεχίζει πιά τήν ἀριστοτελική παράδοση. Γι’ αὐτό ὁ Heidegger ἀρχίζει τό βιβλίο του *Sein und Zeit*^(α) μ’ ἓνα χωρίο ἀπό τόν Πλάτωνα (τό ὁποῖο ὁ Heidegger ἀπευθύνει, τόσο ἐνάντια στούς παραδοσιακούς συνεχιστές, ὅσο καί ἐνάντια στούς ἐπικριτές τῆς θεματικῆς τοῦ ἐρωτήματος τοῦ Εἶναι): “Γιατί προφανῶς ἐσεῖς ἐδῶ καί πολὺν καιρὸ γνωρίζετε αὐτό πού βασικά ἐννοεῖτε ὅταν χρησιμοποιεῖτε τήν ἔκφραση ‘ὄν’, ἐμεῖς ὅμως, πού κάποτε νομίζαμε ὅτι τήν καταλαβαίνουμε, βρισκόμαστε τώρα σέ ἀπορία.”^(β) “Κι ἔτσι λοιπὸν πρέπει νά θέσουμε ξανά τό ἐρώτημα τῆς σημασίας τοῦ Εἶναι.”^(γ) Θά περίμενε βέβαια κανεὶς, τώρα, ὅτι ὁποῖος διατυπώνει μ’ αὐτόν τόν τρόπο τό ἐρώτημα τοῦ Εἶναι, ὁποῖος σέ ἀντίθεση μέ τή σχολαστική παράδοση ἐπιστρέφει στήν κατανόηση τῆς ἔκφρασης “εἶναι”¹, πρόκειται νά ἀσχοληθεῖ πρῶτα μ’ ἐκείνη τή δεύτερη κριτική στό ἐρώτημα τοῦ Εἶναι, δηλαδή μέ τήν ἀμφιβολία ἂν ἡ λέξη “εἶναι” ἔχει κάποια ἐνιαῖα σημασία. Γι’ αὐτό καί εἶναι πάρα πολὺ περίεργο πού ὁ Heidegger ἀντιπαρέρχεται τό πρόβλημα αὐτό καί φτάνει κατευθείαν στό ἐρώτημα γιά τήν σημασία τοῦ Εἶναι, σάν νά εἶναι αὐτονόητο πώς κάτι τέτοιο ὑπάρχει καί πώς ἓνα τέτοιο ἐρώτημα ἔχει κάποιο καταδείξιμο νόημα. Τό ἐρώτημά του, πού φιλοδοξοῦσε νά θεμελιώσει τά πάντα, παρέμεινε χωρίς ὑπόβαθρο. Ὡστόσο στή Γερμανία μιὰ δλόκληρη σχεδὸν γενιά γοητεύτηκε ἀπό αὐτό τό ἐρώτημα. Ἀκόμη πιὸ περίεργο εἶναι πώς καί καμιὰ ἄλλη πλευρά δέν εἶχε ἐπιχειρήσει μέχρι τώρα νά διευκρινίσει τίς γλωσσολογικὲς ἀμφιβολίες στό ἐρώτημα τοῦ Εἶναι. Τό βιβλίο τοῦ Kahn εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ

συμβολή σ' αὐτήν τήν προβληματική. Δέν θέλω βέβαια νά πῶ ὅτι τό βιβλίον λύνει ὀριστικά τό πρόβλημα· δέν μπορῶ μάλιστα οὔτε κἀν νά συμφωνήσω μέ τά συμπεράσματά του. Ὡστόσο ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σχετικοῦ ὑλικοῦ στό βιβλίον ἔχει γίνει τόσο ἐκτεταμένα καί βαθιά, ὥστε τώρα γιά πρώτη φορά νά ὑπάρχει μιὰ βάση γιά νά πάρει κανεῖς μιὰ θετική ἢ ἀρνητική θέση.

Ὁ συγγραφέας εἶχε κάνει ἤδη τό 1966 μιὰ προσπάθεια στό ἄρθρο του "The Greek Verb 'to be' and the Concept of Being"². Ἡ ἐπεξεργασία ἐξελίχθηκε κατόπιν, ἐξαιτίας τῶν φιλολογικῶν καί γλωσσολογικῶν ἀξιώσεων πού ἔθετε στόν ἑαυτό του, σέ μιὰ ἀπρόσμενα ἐκτεταμένη καί δύσκολη ἔρευνα, πού ἔκλεισε μόλις τό 1971. Σ' ἓνα ἄρθρο μέ τόν τίτλο "On the Theory of the Verb 'To Be'",³ ὁ Kahn παραθέτει μιὰ σύντομη περίληψη τῶν ἀποτελεσμάτων του.

Ἡ ἔρευνα περιορίζεται στή γλώσσα στήν ὁποία ἀνάκλυσε τό ἐρώτημα τοῦ Εἶναι, δηλαδή στήν ἀρχαία ἐλληνική, καί σ' αὐτήν, πάλι, κυρίως στήν ἐποχή καί στά κείμενα ἐκεῖνα ὅπου δέν παρατηρεῖται ἀκόμη κάποιος ἀντίκτυπος ἀπό τή φιλοσοφία, μέ κέντρο βάρους τά ὁμηρικά ἔπη τά ὁποῖα θεωροῦνται πλήρη. Στήν εἰσαγωγή ὁμως γίνεται καί μιὰ σύντομη ἀναφορά στή χρησιμοποίηση τῆς λέξης στήν ἀγγλική γλώσσα, καί ὀλόκληρη ἡ ἔρευνα ἔχει γίνει μέ τρόπο ὥστε ἡ ἀποσαφήνιση τῶν ἰδιαιτεροτήτων στήν ἐλληνική νά μήν εἶναι αὐτοσκοπός, ἀλλά νά φωτίσει ὅσο τό δυνατόν περισσότερο τήν ἀξία τῶν σχετικῶν διατυπώσεων στίς ἄλλες ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες. Γιά νά φανεῖ ἡ ἀντίθεση ἀναφέρονται καμιά φορά καί ἄλλες, μή ἰνδοευρωπαϊκές, γλώσσες.

Τό βιβλίον ἀποτελεῖται ἀπό 8 κεφάλαια. Τά τρία πρῶτα ἀποτελοῦν τήν εἰσαγωγή· ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης γνωρίζεται σύντομα, ἐκτός ἄλλων, μέ τή συντακτική μέθοδο πού θά ἐφαρμοστεῖ, τή μετασχηματιστική γραμματική τοῦ Z. Harris. Στό 4ο κεφάλαιο ὁ Kahn περιγράφει σέ 100 σελίδες τίς χρήσεις τοῦ *εἶμι* ὡς συνδετικοῦ. Στό 5ο κεφάλαιο παραθέτει μιὰ "θεωρία τοῦ συνδετικοῦ" πού βασίζεται σ' αὐτές τίς περιγραφές. Τό 6ο κεφάλαιο περιέχει μιὰ διαφοροποίηση τῶν διάφορων χρήσεων τοῦ *εἶμι*, τίς ὁποῖες μπορεῖ κανεῖς νά χαρακτηρίσει ὑπαρξιακές, καί ἀσχολεῖται ἐπιπλέον μέ ἄλλες μή συνδετικές σημασίες: τήν κτητική σύνταξη (§ 12) καί μιὰ ἰδιομορφία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, τή χρήση τοῦ *εἶμι* μέ ἀπαρέμφατο ὡς δυνητικό (§ 17). Τό 7ο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στή χρήση τῆς λέξης πού ὁ Kahn χαρακτηρίζει *veridical use* καί τήν ὁποία μποροῦμε νά ὀνομάσουμε ἀληθειακή (*veritative*) ("ἔτσι εἶναι [ὅπως τό λές]"). Τό τελευταῖο κεφάλαιο εἶναι τό σημαντικότερο, καί ὅποιος ἐνδιαφέρεται μόνο γιά τά ἀποτελέσματα τοῦ βιβλίου μπο-

ρεί νά ἀρκεστεῖ σ' αὐτό. Στό κεφάλαιο αὐτό ὁ Kahn ἀσχολεῖται μέ τό συσχετισμό τῶν διάφορων σημασιῶν.

Ποιά εἶναι λοιπόν τά ἐρωτήματα πού θά ἔπρεπε νά θέσει πρὸς ἀπάντηση ἓνα τέτοιο ἐγχείρημα; Ἡ πρώτη ἐρώτηση εἶναι: Ποιές σημασίες τοῦ *εἶμι* πρέπει γενικά νά διαχωριστοῦν; Ὁ Kahn ἐπιτρέπει ἐδῶ μόνο διαχωρισμούς πού μποροῦν νά καθοριστοῦν συντακτικά. Δεύτερη ἐρώτηση: Πῶς πρέπει νά κατανοηθεῖ ἡ καθεμίᾳ ἀπό αὐτές τίς σημασίες; Τρίτον: Ὑπάρχει κάποιος συσχετισμός μεταξύ τους καί μήπως κάποια ἀπό αὐτές ἔχει μιᾶ ὁποιαδήποτε προτεραιότητα; Καί, τέλος, τέταρτον (τό ἀρχικό ἐρώτημα): Ἐπαρκεῖ αὐτός ὁ συσχετισμός, ἂν ὑπάρχει, γιά νά δικαιολογήσει τήν ἔννοια τοῦ *εἶναι* καί/ἢ νά θεωρηθεῖ αὐτός ὁ ἰδιαίτερος σχηματισμός στίς ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες μιᾶ εὐτυχῆς σύμπτωση γιά τή φιλοσοφία; Ὁ Kahn θά ἀπαντήσει σ' αὐτήν τήν ἐρώτηση θετικά, ἐγώ ἀρνητικά. Πρῶτα ὅμως πρέπει νά δοῦμε πῶς ἀπαντάει στίς προηγούμενες ἐρωτήσεις.

Οἱ διάφορες σημασίες τοῦ "εἶναι"

Στή γλωσσολογία διαχωρίζονται συνήθως δύο κύριες σημασίες: ἡ χρήση τοῦ ὡς συνδετικοῦ καί ἡ ἀπόλυτη χρήση τοῦ μέ τήν ἔννοια τῆς ὑπαρξης, ἡ ὁποία στά ἀρχαῖα ἑλληνικά εἶναι πιό χαρακτηριστική ἀπό ὅ,τι στίς σύγχρονες γλώσσες (πρβλ. "ὑπάρχει", "ὑφίσταται"). Στίς φιλοσοφικές συζητήσεις γιά τήν πολλαπλότητα τῶν σημασιῶν τοῦ "εἶναι", διαχωρίστηκε, ἐκτός ἀπό αὐτές, καί ἡ χρήση τοῦ μέ τήν ἔννοια τῆς ταυτότητας ὡς εἰδική σημασία. Ἡ γλωσσολογία κατατάσσει συνήθως τή χρήση αὐτή στή χρήση τοῦ "εἶναι" ὡς συνδετικοῦ.

Ὁ Kahn ξεφεύγει ἀπό αὐτή τήν παράδοση, πρῶτον, ἐπειδή αὐτός γιά πρώτη φορά ἐκθέτει συστηματικά ὡς τρίτη κύρια σημασία τήν ἀληθειακή χρήση. Ἐνας δεύτερος ἐμπλουτισμός τοῦ περιγραφικοῦ πανοράματος συνίσταται (καί ἐδῶ ὁ Kahn συμφωνεῖ μέ τόν Lyons⁴) στόν τονισμό τοῦ τοπικοῦ συνδετικοῦ ("ἡ Ἐφύρη εἶναι ἐκεῖ/εἶναι στό Ἄργος"), πού μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ἐνδιάμεσος συνδετικός κρίκος μεταξύ τοῦ ὀνοματικοῦ συνδετικοῦ καί τῆς ὑπαρξης. Ἐνα τρίτο σημεῖο εἶναι ἀρνητικό: Ὁ Kahn δέν δέχεται τό "εἶναι" τῆς ταυτότητας σάν ἰδιαίτερη σημασία, ἐπειδή δέν ὑπάρχει κανένα συντακτικό κριτήριο γιά τό διαχωρισμό αὐτῆς τῆς χρήσης ἀπό τή συνδετική (8ο κεφάλαιο, σημ. 1 καί 33). Αὐτή ἀκριβῶς ὅμως ἡ ἀμφισημία ἀνάμεσα στό συνδετικό καί στήν ταυτότητα ἔχει στηλιτευτεῖ ἀπό φιλοσοφική-κριτική πλευρά μέ τή μεγαλύτερη ὀξύτητα (βλ. Kahn, σελ. 4), καί μάλιστα ἀκριβῶς γιά τό λόγο ὅτι ἦταν τόσο ἀφανής ἀπό συντακτική ἀποψη· αὐτή ἦταν πού ἔφερε δύο φορές τή μεγαλύτερη σύγχυση στήν ἱστορία τῆς

φιλοσοφίας. Πρῶτα στή Σοφιστική καί κατόπιν, σέ μιά ἐποχή νέας λογικῆς βαρβαρότητας, στό γερμανικό Ἰδεαλισμό. Καί φυσικά ὑπάρχει ἓνα κριτήριο διαχωρισμοῦ τοῦ “εἶναι” τῆς ταυτότητος ἀπό τὸ συνδετικό: Σέ μιά διατύπωση τῆς μορφῆς “Α εἶναι Β” ἡ λέξη “εἶναι” λειτουργεῖ ὡς συνδετικό ὅταν ἢ τὸ “Α” ἢ τὸ “Β” εἶναι γενικός ὄρος, καί ἀντίθετα ὡς σημεῖο ταυτότητας ὅταν καί τὸ “Α” καί τὸ “Β” εἶναι μοναδιαῖοι ὄροι. Καί ἂν τὸ συντακτικό πού χρησιμοποιεῖ ὁ Kahn δέν εἶναι σέ θέση νά κάνει διάκριση ἀνάμεσα σέ μοναδιαίους καί σέ γενικούς ὄρους, τότε μπορεῖ κανεῖς νά πεῖ: τόσο τὸ χειρότερο γιά τὸ συντακτικό αὐτό ὡς ἐργαλεῖο γιά τόν τονισμό τυπικῶν σημασιολογικῶν διαφορῶν.

Μιά συντακτικά σαφέστερη διατύπωση τοῦ ἴδιου κριτηρίου εἶναι: ὅταν τὸ “εἶναι” στό “Α εἶναι Β” λειτουργεῖ ὡς σημεῖο ταυτότητας, τότε αὐτό μπορεῖ νά ἀντικατασταθεῖ μέ τὸ “εἶναι τὸ ἴδιο μέ”, ὅταν ὅμως ὄχι, τότε τὸ “εἶναι” στήν ἐκφραση αὐτή εἶναι συνδετικό⁵. Γι’ αὐτό μπορεῖ φυσικά νά ὑπάρχουν γλῶσσες (δέν ξέρω ἂν πράγματι ὑπάρχουν, ἓνα παράδειγμα ὡστόσο θά ἦταν οἱ γλῶσσες τῆς τυπικῆς λογικῆς), στίς ὁποῖες νά χρησιμοποιεῖται ἓνα ἰδιαίτερο σημεῖο ταυτότητας πού νά εἶναι καί ἐξωτερικά διαφορετικό γιά τὸ συνδετικό ἢ γιά τή χωρίς συνδετικό ὀνοματική σύνταξη. Ἡ παρεξήγηση ὡστόσο τῶν Σοφιστῶν καί τοῦ γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ ἐγκεῖται στό ὅτι ἐρμήνευσαν τὸ συνδετικό “εἶναι” σάν νά σήμαινε “εἶναι τὸ ἴδιο μέ”.

Τὸ “εἶναι” μέ τή σημασία τῆς ὑπαρξης

Ἔρχομαι τώρα στό δεύτερο ἐρώτημα σχετικά μέ τὸ πῶς πρέπει νά κατανοηθοῦν οἱ διάφορες σημασίες, ἢ καθεμιά χωριστά· καί ἀρχίζω μέ τή χρήση τοῦ “εἶναι” μέ τήν ἔννοια τῆς ὑπαρξης, ἐπειδή ἐδῶ πρόκειται γιά μιά ἄμεση συνέχιση τοῦ πρώτου ἐρωτήματος, γιά μιά ἀκόμη διάκριση τῶν διαφορῶν σημασιῶν. Ὁ Kahn ἀποκαλύπτει ἓναν ἀπροσδόκητο πλοῦτο τρόπον χρησιμοποίησης τοῦ “εἶναι”, τοὺς ὁποῖους τείνει κανεῖς νά ἐννοήσει ὅλους ἐξίσου ὑπαρξιακά, πού δέν μποροῦν ὅμως νά ὑπαχθοῦν εὐκόλα σέ μιά μόνο σημασία. Εἶναι γι’ αὐτό κατάλληλοι νά μᾶς κάνουν νά συνειδητοποιήσουμε πόσο λίγο μέχρι τώρα καταλαβαίνουμε τί ἐννοοῦμε μ’ αὐτήν τή σημασία τοῦ “εἶναι”. Ὁ Kahn ξεχωρίζει στόν “Ὀμηρο πέντε τύπους.

Ὁ πρῶτος τύπος (VI, § 6) ἔχει τή συντακτική μορφή: ὄνομα + εἶναι + χρονικός προσδιορισμός, λ.χ. “οὗτος οὐκ ἔστιν ἔτι”.⁽⁶⁾ Ὁ Kahn τὸ ὀνομάζει αὐτό vital use: τὸ “εἶναι” φαίνεται νά ἔχει ἐδῶ τή σημασία τοῦ “ζεῖν”. Ἐγὼ θεωρῶ αὐτή τήν ἐρμηνεία πολὺ στενή. Ὁ ἴδιος ὁ Kahn ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἴδια σύνταξη χρησιμοποιεῖται καί μέ ὀνόματα πού δέν χαρακτηρίζουν ζωντανά ὄντα, λ.χ. “οὐδ’ ἔτ’ ἔστι Τροία”. Ἡ ἐξήγησή του ὅτι ἐδῶ πρόκειται

για μία “ποιητική διεύρυνση” δέν είναι πειστική (243). Γιατί πώς θά μπορούσε νά έκφραστεί ή ίδια κατάσταση πραγμάτων χωρίς τήν ποιητική μεταφορά; Προφανώς ή γλώσσα χρειάζεται, για όλα τά όντα πού έρχονται και παρέρχονται, μία λέξη για τή διάρκειά τους, για τήν παρουσία τους μέσα στό χρόνο. Στίς σύγχρονες γλώσσες χρησιμοποιείται γι' αυτό ή λέξη “ύπάρχω”, μ' έναν τρόπο ώστόσο πού δέν μπορεί (ή δέν μπορεί εύκολα) νά κατανοηθεί μέ τή βοήθεια του λογικού τελεστή ύπαρξης (Existenzoperator). Μπορούμε λοιπόν νά μιλήσουμε καλύτερα για τό Είναι μέ τή σημασία τής “χρονικής ύπαρξης”, παρά για vital use. Στά ζωντανά όντα αυτή ή ύπαρξη συνίσταται στη ζωή⁶, αυτό όμως αποτελεί μόνο μία ειδική περίπτωση, μολονότι είναι ή πιο ένδιαφέρουσα για μās τούς ανθρώπους και γι' αυτό πιο συνηθισμένη στην προφιλοσοφική γλώσσα. Θεωρώντας και άλλα όντα ως ανθρώπους απαλλασσόμαστε από τήν ανάγκη νά προσανατολιστούμε μαζί μέ τόν Kahn πρὸς τήν όμηρική μυθολογία για νά κατανοήσουμε τό *έστι* αυτό: όταν ένα πρόσωπο δέν ζει πλέον, βρίσκεται, κατά τήν έλληνική θεώρηση, κάπου, δηλαδή στον “Αδη, και έτσι θά μπορούσε νά φανεί ότι μπορεί κανείς νά έννοήσει αυτό τό Είναι σαν ένα συνηθισμένο κατηγορημα (Attribut), τό όποιο κάτι μπορεί νά τό χάσει χωρίς τό ίδιο νά εξαφανιστεί απόλυτα. Για τήν Τροία όμως λ.χ. — ή και για τά ζώα — δέν ύπάρχει “Αδης, ούτε καν στον “Όμηρο, και στον ‘Αριστοτέλη ούτε για τούς ανθρώπους, κι αυτό είναι πού κάνει δύσκολη τή σωστή κατανόηση αυτής τής σημασίας του “είναι”⁷.

‘Ο δεύτερος τύπος (§§ 7 - 10) δέν είναι απόλυτα αντιληπτός συντακτικά. Παράδειγμα: “*έστι πόλις Έφύρη μυχῶ Ἀργεος ἰπποβόττω, ένθα. . .*”. ‘Ο Kahn έπισημαίνει ότι αυτή ή διατύπωση διαφέρει από μίαν αντίστοιχη συνδετική διατύπωση μόνον ως πρὸς τή θέση τῶν λέξεων και/ή τήν άόριστη άντωνυμία *τις*: “*Έφύρη έστιν έν Ἀργει*”. Ένώ αυτή ή συνδετική-τοπική (kopulativ-lokative) πρόταση λέει πού βρίσκεται ένα αντικείμενο τό όποιο προϋποτίθεται ως γνωστό, ή λειτουργία τής ύπαρξιακής παραλλαγής έγκειται — κατά τήν εύλογη έξήγηση του Kahn — στό νά εισάγει ένα αντικείμενο στό πλαίσιο του λόγου προσδιορίζοντάς το τοπικά (257). Γι' αυτό και οί προτάσεις αυτές δέν έχουν άρνητική μορφή.

Τήν κτητική σύνταξη του *είμι* ό Kahn τήν έρμηνεύει, συμφωνώντας μέ τόν Lyons, ως μία παραλλαγή αυτής τής τοπικής-ύπαρξιακής σύνταξης: στη θέση του τόπου αναφέρεται τό πρόσωπο στό όποιο κάτι ανήκει (§ 12). ‘Ωστόσο ή κτητική σύνταξη συναντιέται φυσικά και σε άρνητική μορφή, και αυτό έχει σχέση μέ τό ότι ή λειτουργία της δέν είναι νά εισάγει κάτι στό πλαίσιο του λόγου. Αυτό συνηγορεί στό ότι ή κτητική σύνταξη δέν είναι μία παραλλαγή ειδικά τής τοπικής-ύπαρξιακής σύνταξης, αλλά τής τοπικής σύνταξης γενικά, και αυτό πάλι συνηγορεί στό νά έννοήσουμε και τή συνδετική-τοπική μορφή ως ύπαρξιακή. Τότε θά γινόταν κατανοητός ένας συ-

σχετισμός μεταξύ τοῦ τύπου I καί τοῦ τύπου II τοῦ Kahn. Ὁ ἴδιος ὁ Kahn ἐπισημαίνει (243) ὅτι ὁ τύπος I ἐμφανίζεται καμιά φορά μ' ἕναν τοπικό ἀντί χρονικό προσδιορισμό "*ἐνθα δέ Σίσυφος ἔσκειν*". Δέν θά ἦταν τότε συνεπές νά ἐννοηθεῖ τό *εἰμί* τοῦ τύπου I σάν ἕνα οἴονεϊ συνδετικό (Quasikorula), ὅπως ἀκριβῶς καί τό τοπικό συνδετικό; Ἡ ἄποψη αὐτή ὑποστηρίχθηκε ἤδη ἀπό τόν Lyons, ἀπορρίπτεται ὅμως ἀπό τόν Kahn γιά λόγους πού ἐγώ δέν βρίσκω πειστικούς (245 σημ.).

Ὁ τρίτος τύπος (§ 11) ἀποτελεῖ κατὰ τόν Kahn μιά παραλλαγή τοῦ δευτέρου τύπου, μόνο πού τό ὑποκείμενο βρίσκεται στόν πληθυντικό καί τροποποιεῖται μέσω ἑνός ποσοδείκτη (Quantor), ὅπως τό "πολλοί" ἢ "ἄλλοι", λ.χ. "*εἰσί καί ἄλλαι πολλαί Ἀχαιῖδες*". Ὡστόσο ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Frege ξέρουμε πώς ἕνα γραμματικό ὑποκείμενο στόν πληθυντικό δέν πρέπει νά νοεῖται σημασιολογικά σάν ὑποκείμενο. Ὁ Kahn παρατηρεῖ ὅτι ὅσο δέν ἔχουμε μιά γενική θεωρία γιά τίς λέξεις-ποσοδείκτες, πολύ δύσκολα μποροῦμε νά διασαφηνίσουμε τέτοιες προτάσεις (263). Φαίνεται ὅμως νά εἶναι σαφές πώς αὐτός ὁ τύπος πρότασης δέν εἶναι μιά παραλλαγή μιᾶς στοιχειώδους πρότασης μέ συνδετικό, καί πώς μπορεῖ νά γίνει σημασιολογικά κατανοητός μόνο μέ τή βοήθεια τοῦ ὑπαρκτικοῦ ποσοδείκτη.

Αὐτό μᾶς φέρνει στόν τέταρτο τύπο τοῦ Kahn (§ 14) πού ἔχει τή μορφή: *ἔστι ὅς* + ἀναφορική πρόταση, λ.χ. "*νῦν δ' οὐκ ἔσθ' ὅς τις θάνατον φύγη*". Ἐδῶ τό *ἔστι* ἀντιστοιχεῖ στόν ὑπαρξιακό τελεστή τῆς λογικῆς. Γι' αὐτό καί ὁ τύπος αὐτός μιᾶς πρότασης εἶναι σημασιολογικά πιό εὐκολονόητος.

Στόν πέμπτο τύπο (§ 15) τό *ἔστι* ἐννοεῖ τήν πραγματοποίηση ἑνός συμβάντος, λ.χ. "*ἀμφί δέ μιν κλαγγή νεκύων ἦν*". Ἐδῶ ἡ παρουσία ἑνός συμβάντος φαίνεται νά διαπιστώνεται σέ σχέση μέ ἕνα δοσμένο χωροχρονικό πλαίσιο μέ ἀνάλογο τρόπο ὅπως ἡ παρουσία ἑνός ἀντικειμένου μέσα στό χῶρο στίς τοπικές συντάξεις. Ὡστόσο οἱ ἀρχές τῆς μετασχηματιστικῆς γραμματικῆς τοῦ Kahn ἀπαγορεύουν μιά τέτοια ἐξομοίωση: τό "*κλαγγή νεκύων*" ἀνάγεται στό "*νέκυες ἔκλαγξαν*", καί κάθε ὀνοματοποίηση παίρνει τή θέση ἑνός ἀφηρημένου ἀντικειμένου. Χαρακτηρίζονται ὅμως πάντα τά συμβάντα μέ ὀνοματοποιήσεις; Ὅπου ὁ Kahn βρίσκεται ἀντιμέτωπος μ' ἕνα ὄνομα συμβάντος πού δέν εἶναι αὐτοῦ τοῦ εἴδους (λ.χ. "πρωί", *ἡώς*), ἰσχυρίζεται ὅτι "πρέπει" κάποτε νά ὑπῆρξε ἕνας ἀντίστοιχος ρηματικός τύπος ("πρωϊαίνει");. Ἡ ἀρχή ἀπό τήν ὁποία ξεκινάει ὁ Kahn εἶναι ὅτι στοιχειώδεις ὀνοματικοί τύποι εἶναι μόνο αὐτοί πού ἀντιστοιχοῦν σέ ὑλικά ἀντικείμενα (290), μιά ἀρχή πού τήν παραλαμβάνει ἀπό τόν Harris, χωρίς ὥστόσο νά τή θεμελιώνει (I, §§ 7 ἐπ.). Ὁ D. Davidson ἔχει παρουσιάσει ἰσχυρούς σημασιολογικούς καί ὀπωσδήποτε τυπικούς — ὄχι ὅμως καί συντακτικούς — λόγους, γιά τούς ὁποίους θά πρέπει κανεῖς νά ἀποδέχεται τά συμβάντα ὡς μή ἀναγώγιμα καί ὡς συγκεκριμένα ἀντικείμενα ὅπως τά ὑλικά ἀντικείμενα⁸. Ἡ

γνώμη του Kahn, ότι μία θεωρία για τή στοιχειώδη πρόταση και τό μετασχηματισμό μπορεί νά αντικαταστήσει μία “λογική γραμματική”, δηλαδή μία τυπική σημασιολογία (15), δέν νομίζω ότι δικαιολογείται από τίποτα, έκτός αν αυτό τό συντακτικό είναι από τήν πλευρά του σημασιολογικά θεμελιωμένο. Δυστυχώς ό Kahn έχει αναφέρει τίς συντακτικές αρχές και τούς κανόνες πού εφάρμοσε στήν έρευνά του μόνο ως θέση χωρίς νά τούς θεμελιώσει (I, §§ 6 έπ.). ‘Η διαφορά μεταξύ εκφράσεων, πού αντιστοιχούν σέ συγκεκριμένα και σέ άφηρημένα αντικείμενα, δέν μπορεί νά όριστεί μορφολογικά μέ τό λεκτικό τύπο, παρά μόνο σημασιολογικά μέ τόν τρόπο μέ τόν όποιο διαπιστώνεται ή ταυτότητα τών αντικειμένων ή μέ βάση τά κριτήρια τής ταυτότητάς τους. “Όσο κι αν συμφωνεί κανείς μέ τόν Kahn πώς ή παρουσία (Είναι) ενός συμβάντος δέν μπορεί έτσι άπλά νά έξομοιωθεί μέ τήν παρουσία (Είναι) ενός αντικειμένου στό χώρο, και όσο σίγουρα και αν τό γεγονός τής όνοματοποίησης προσφέρει ένα έρεισμα για τό διαχωρισμό, έγώ διαφωνώ άπόλυτα μέ τόν Kahn πού συνυπολογίζει τά συμβάντα στά άφηρημένα αντικείμενα (308, 413): τά συμβάντα, όχι όμως τά άφηρημένα αντικείμενα, βρίσκονται στό χώρο και στό χρόνο και έτσι προσδιορίζεται ή ταυτότητά τους.

‘Ο Kahn αναφέρει τέλος και έναν έκτο τύπο (VI, §§ 18, 21 έπ.), ό όποιος όμως δέν υπάρχει άκόμη στόν “Όμηρο και έμφανίζεται μόλις στόν 5ο αιώνα. Παραδείγματα: “οὐδ’ έστι Ζεύς”, “είσι θεοί”. Τό πρώτο παράδειγμα μοιάζει έκ πρώτης όψεως συντακτικά μέ τόν 1ο τύπο, έδω όμως δέν μπορεί νά υπάρξει χρονική τροποποίηση. ‘Η φράση δέν σημαίνει ότι ό Δίας δέν ζει τώρα, αλλά ότι αυτό τό όν δέν υπάρχει καθόλου. ‘Εδω πρόκειται για εκείνες τίς υπαρξιακές προτάσεις πού θεωρήθηκαν από τή σύγχρονη έρευνα — λ.χ. από τόν Russell — ως άπόλυτα υπαρξιακές προτάσεις, και άποτελεί ένα σημαντικό αποτέλεσμα τών έρευνών του Kahn ή διαπίστωση ότι τέτοιες υπαρξιακές προτάσεις έκαναν τήν εμφάνισή τους στήν έλληνική γλώσσα και στήν ‘Ινδία μέσω τής φιλοσοφίας (304). Γιατί μέ μία τέτοια πρόταση δέν εκφράζεται ή άμφιβολία ή ό ισχυρισμός ότι υπάρχει ένα αντικείμενο του τάδε είδους τό όποιο... , αλλά γενικά υπάρχει ένα αντικείμενο του τάδε είδους, δηλαδή άμφισβητείται “τό κύρος μιās όλόκληρης παράδοσης” (304)⁹. Σημασιολογικά αυτός ό 6ος τύπος σχετίζεται φυσικά μέ τόν 4ο τύπο.

‘Η επεξήγηση πού δίνει ό Kahn στή σημασία του υπαρξιακού *έστι*, τό όποιο βλέπει καταρχήν ένσωματωμένο στόν 4ο και 5ο τύπο, ότι δηλαδή “θέτει” (§ 20) στήν πραγματικότητα ένα περιγραφικό περιεχόμενο, νομίζω ότι ανατρέπεται από τά άποτελέσματα τής σύγχρονης έρευνας γύρω από τήν ύπαρξη. ‘Επίσης, δέν μπορώ φυσικά νά συμφωνήσω και μέ τή συμπάραθεση του 4ου και του 5ου τύπου του Kahn. Κατά τή γνώμη μου ό 1ος, ό 2ος και ό 5ος τύπος έχουν στενή συγγένεια, τό ίδιο ό 3ος, ό 4ος και ό 6ος. Μέ προτά-

σεις αὐτῆς τῆς δεύτερης ομάδας λέμε ὅτι ὑπάρχουν ἀντικείμενα στό χῶρο καί στό χρόνο — ἓνα ἀντικείμενο ἢ πολλά, διαφορετικά ἀντικείμενα ἢ ἑνός εἴδους· μέ προτάσεις τῆς πρώτης ομάδας, ἀντίθετα, ἐντοπίζεται ἡ παρουσία ἑνός ἀντικειμένου στό χῶρο καί στό χρόνο. Νομίζω ὡστόσο ὅτι ὁ περιγραφικός διαχωρισμός αὐτῶν τῶν 6 τύπων εἶναι δικαιολογημένος καί τό ξεχώρισμά τους ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικό ἀποτέλεσμα τῆς ἐρευνας τοῦ Kahn.

Τό συνδετικό καί ἡ ἀληθειακή χρήση

Ἡ μετασχηματιστική-γραμματική θέση παρέχει τή δυνατότητα στόν Kahn νά ἀποδείξει πῶς ἡ ὀνοματική πρόταση στά ἑλληνικά εἶναι ἓνα φαινόμενο τῆς ἐπιφανειακῆς δομῆς, καί ὅτι στή δομή βάθους (Tiefenstruktur) δέν ὑπάρχει καμιά πρόταση χωρίς ρῆμα (κεφ. III, § 2, παράρτημα 8). Ἔτσι δέν ἀπορρίπτει μόνο τό διαχρονικό “μῦθο” μιᾶς ἐκ τῶν ὑστέρων εἰσαγωγῆς στήν ὀνοματική πρόταση τοῦ εσ-, τό ὁποῖο στήν πρωταρχική Ἰνδοευρωπαϊκή γλῶσσα θεωρεῖται ὅτι σημαίνει μόνον ὑπαρξη, ἀλλά καί ἀμφισβητεῖ καί τή συγχρονική θεωρία σχετικά μέ τό συνδετικό ὡς ἐπιφανειακό φαινόμενο σέ προτάσεις τῶν ὁποίων ἡ δομή βάθους θά ἦταν μιά ὀνοματική πρόταση (195). Αὐτή ἡ δομή βάθους δέν εἶναι καθόλου νοητή ἂν δέν περιέχει ἤδη τούς προσδιορισμούς (Aspekte) πού ἐκφράζονται στό συνδετικό (κεφ. V, § 5). Ποιοί προσδιορισμοί εἶναι αὐτοί; Πρῶτα, ὅτι τό ρῆμα στίς Ἰνδοευρωπαϊκές γλῶσσες εἶναι ὁ φορέας τῶν σημάνσεων (Markierungen) γιά τό πρόσωπο, τό χρόνο καί ἰδιαίτερα τή διάθεση, καί γι’ αὐτό χρειάζεται ρῆμα ἢ κατασκευή ἐκείνη πού διαφορετικά θά ἦταν μιά ὀνοματική πρόταση (§ 2). Τό *εἰμί* ὅμως δέν εἶναι ἓνας κατά τά ἄλλα κενός φορέας αὐτῶν τῶν σημάνσεων, ἀλλά βρίσκεται — ὅπως τό δείχνει ὁ Kahn συμφωνώντας μέ τόν Lyons — σέ μιά ἀντίθεση μέ ἓνα ἄλλο συνδετικό, τό *γίγνομαι*. Τό *εἰμί* εἶναι φορέας μιᾶς στατικῆς ἀποψῆς (§ 3). Μ’ αὐτή του τήν ιδιότητα τό *εἰμί*, τόσο μ’ ἓνα τοπικό ὅσο καί μ’ ἓνα ὀνοματικό συμπλήρωμα, δέν εἶναι παρά τό σημαντικότερο σέ μιά μικρή ομάδα ἄλλων στατικῶν συνδετικῶν ἐκφράσεων: *ἴσταμαι, κεῖμαι, ἦμαι* (§§ 6, 12). Ὁ Kahn δείχνει πῶς μπορεῖ κανεῖς νά ἀντιληφθεῖ μέ τό vital use τοῦ *εἰμί* μιά συνάφεια στή σημασία αὐτῶν τῶν λέξεων, ἐφόσον δέν χρησιμοποιοῦνται ὡς συνδετικά. Ἡ παρουσία κάπου ἑνός ζωντανοῦ ὄντος, πού ἐκφράζεται μ’ αὐτή τή χρήση τοῦ *εἰμί*, ἐξειδικεύεται ὡς πρός μιά συγκεκριμένη στάση ὅταν λέμε ὅτι αὐτό *κεῖται, ἴσταται ἢ κάθεται*· καί ὅλες αὐτές οἱ λέξεις μποροῦν νά συμπληρωθοῦν μέ τοπικούς προσδιορισμούς μέ τούς ὁποίους μεταβάλλονται σέ τοπικό συνδετικό, καί τέλος μποροῦν νά συμπληρωθοῦν ὀνοματικά. Τό *εἰμί* παίρνει τήν κεντρική θέση σ’ αὐτό τό σύστημα, ἐκφράζοντας τήν κατάσταση σέ ἀφαίρεση ἀπό μιά ὀρισμένη στάση τοῦ σώματος.

“Αν έτσι έγινε ήδη εμφανής ένας συσχετισμός μεταξύ συνδετικού και ύπαρξης, τότε μπορούμε επίσης να αντιληφθοῦμε και ένα συσχετισμό μεταξύ τοῦ συνδετικού και τῆς ἀληθειακῆς χρήσης ἂν ἀκολουθήσουμε τὴ θέση τοῦ Kahn γιὰ τὸ συνδετικό ὡς “σημεῖο τῆς κατηγορήσεως (Prädikation)” (396). Ὁ Kahn διαχωρίζει τρεῖς ἔννοιες τῆς κατηγορήσεως (226 ἐπ., 396 ἐπ.). Ὡς “κατηγορήσιμη” χαρακτηρίζει τὴ “λειτουργία” τοῦ συνδετικού ἐστὶ: αὐτὴ δείχνει ὅτι ἓνα κατηγορούμενο (Attribut) (ιδιότητα, τόπος, κλπ.) ἀνήκει σ’ ἓνα ἀντικείμενο. Μὲ τὴν “κατηγορήσιμη” χαρακτηρίζεται ἡ ἴδια κατάσταση πραγμάτων, ἀδιάφορο ἂν αὐτὴ ἐκφράζεται μ’ ἓνα συνδετικό ἢ ἂν ἐκφράζεται μ’ ἓνα ἄλλο ρῆμα. Ἡ “κατηγορήσιμη” τέλος ἐκφράζει πολὺ γενικὰ τὴν “ἀξίωση ἀλήθειας” (Wahrheitsanspruch) μιᾶς ἀποφαντικῆς πρότασης, ἀκόμη κι ἂν αὐτὴ δὲν ἔχει τὴ μορφή ὑποκείμενο-κατηγορούμενο. Κατὰ τὸν Kahn ἡ κατηγορήσιμη εἶναι πιὸ περιεκτικὴ ἀπὸ τὴν κατηγορήσιμη, καὶ αὐτὴ — πράγμα φανερό — πιὸ περιεκτικὴ ἀπὸ τὴν κατηγορήσιμη, καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐκφράζονται καὶ οἱ τρεῖς μὲ τὸ συνδετικό ἐστὶ.

Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἐνέχει ἀρκετές δυσκολίες. Ὅτι τὸ συνδετικό ἐστὶ μπορεῖ νὰ ἐκφράσει καὶ τὴ γενικότερη ἔννοια τῆς κατηγορήσεως ὑποτίθεται ὅτι φαίνεται στὸν περιφραστικὸ μετασχηματισμὸ (214) τὸν ὁποῖο, ὡς γνωστό, χρησιμοποίησε, μετὰ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ἡ φιλοσοφικὴ-λογικὴ παράδοση (τὸ “οὗτος κολυμβᾷ” μετασχηματίζεται σὲ “οὗτος ἐστὶ κολυμβῶν”). Ἀποδίδει ὁμοῦς αὐτὸς ὁ μετασχηματισμὸς τὸ πλήρες ἀρχικὸ νόημα; Ἡ στατικὴ ἀκριβῶς πλευρὰ τοῦ εἰμί πού ἐπισημαίνει ὁ Kahn δείχνει τὸ ἀντίθετο. Μὲ τὸν περιφραστικὸ μετασχηματισμὸ τὸ ρῆμα χάνει τὴν κινητικὴ του διάθεση (Aspekt) πού τὸ χαρακτηρίζει ὅταν ἀνήκει στὰ ρήματα πού ὁ Kenny ὀνομάζει ἐπιτελεστικά¹⁰. Ἄν ὁμοῦς ἡ πρόταση μὲ τὸν περιφραστικὸ μετασχηματισμὸ ἀποκτᾷ μιὰ στατικὴ διάθεση, τότε αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὸ ἐστὶ ἐκφράζεται μόνο μιὰ εἰδικὴ μορφή τῆς κατηγορήσεως.

Βαθύτερες ἀκόμη εἶναι οἱ ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴν κατηγορήσιμη. Πρῶτον, ἐδῶ ἡ ὀρολογία εἶναι παραπλανητικὴ. Ἀφοῦ ὑποτίθεται πὼς δὲν πρόκειται καθόλου πιά γιὰ τὴ δομὴ ὑποκείμενο-κατηγορούμενο, θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μὴ μιᾶμε καὶ γιὰ κατηγορήσιμη. Ἐδῶ ἐννοεῖται μᾶλλον ἡ ἐγκλισιὴ τῆς πρότασης (Satzmodus) πού περιέχει πράγματι, στὴν περίπτωσι τῆς ὀριστικῆς, μιὰ ἀξίωση ἀλήθειας. Ὅμως, δεύτερον, δὲν εἶναι ἐντελῶς σωστὸ ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς εἶναι ἓνας τρόπος (Modus) ἀπλῶς πιὸ περιεκτικὸς ἀπὸ τὴν κατηγορήσιμη: σωστότερο εἶναι ὅτι οἱ δύο αὐτὲς ἔννοιες διασταυρῶνται. Τὸ συνδετικό τῆς ὀριστικῆς, ἢ καὶ ὅποια ἄλλη ὀριστικὴ κατηγορήσιμη, δὲν ἔχει πάντα μιὰ ἀξίωση ἀλήθειας. Ἡ πρόταση “αὐτὸς εἶναι ἢ κουτὸς ἢ κακὸς” περιέχει δύο ἐπιμέρους προτάσεις πού καὶ οἱ δύο εἶναι κατηγορικὲς καὶ καμιά δὲν περιέχει ἀξίωση ἀλήθειας. Μιὰ τέτοια ἀξίωση περιέχει μόνο ὀλόκληρη ἢ πρόταση, δὲν ἐκφράζεται ὡστόσο — σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀποψη

τοῦ Kahn ὅτι αὐτό πρέπει νά συμβαίνει πάντα — μέ ἓνα ρῆμα. Ἐντούτοις ἡ ἀξίωση ἀλήθειας μπορεῖ νά ἐκφραστεῖ μέ ἓνα “ἐστί”, ἄν, ἀποδεχόμενοι ὀλόκληρη τήν πρόταση, ποῦμε λ.χ. “ἔστι οὕτω” ἢ, ξαναδιατυπώνοντας τήν ἴδια πρόταση, ποῦμε: “εἶναι πράγματι ἔτσι, ὅτι αὐτός εἶναι ἢ κουτός ἢ κακός”.

Καί μ’ αὐτό φτάσαμε στήν ἀληθειακή χρήση τοῦ *εἶμι*. Ὁ Kahn κάνει διαχωρισμό μεταξύ τῆς ἀληθειακῆς “σύνταξης” καί τῆς ἀληθειακῆς “ἀπόχρωσης” (κεφ. 7, §§ 2 ἐπ.). Αὐτό πού ὀνομάζει ἀληθειακή σύνταξη ἔχει πάντα τό ρητό ἢ τόν ἐνδιάθετο συγκριτικό τύπο “εἶναι ἔτσι (ὅπως τό λές)”, “εἶθε νά εἶναι ἔτσι (ὅπως τό λές)”, “ἄς εἶναι ἔτσι (ὅπως τό προστάζω)”. Ἡ σύνταξη αὐτή ἐμφανίζεται λοιπόν μέ ὅλες τίς ἐγκλίσεις. Γιά μιά εἰδική ἀληθειακή (ἀναφερόμενη στήν ἀλήθεια) ἄποψη μπορεῖ κανεῖς νά μιλήσει μόνο μέ τόν ἀποφαντικό τρόπο. Αὐτό ὁ Kahn τό ὀνομάζει ἀληθειακή “ἀπόχρωση”, καί ἐμφανίζεται σέ ἀποφαντικές προτάσεις καί ἔξω ἀπό τήν ἀληθειακή σύνταξη. Ἐπικαλύπτει μάλιστα λίγο-πολύ ρητά ὀλόκληρη τή χρήση τοῦ συνδετικοῦ καί μάλιστα ἀκόμη καί τή χρήση ὅλων τῶν ἀποφαντικῶν προτάσεων· αὐτή ἢ ἐπικάλυψη ἢ ἡ ἀληθειακή ἀπόχρωση φανερώνεται στήν ἀντίθεση *φαίνεται/εἶναι*, πού καθορίζει ὅλη τή χρήση τῶν ἀποφαντικῶν προτάσεων (357). Καί ἐδῶ φαίνεται αὐτό πού ὁ Kahn ὀνόμασε ἀπαίτηση ἀλήθειας αὐτῶν τῶν προτάσεων. Σέ ἀντίθεση μ’ αὐτήν τήν ἐνδιάθετη ἀληθειακή ἀπόχρωση, πού περιέχεται ἤδη στή χρησιμοποίηση τοῦ συνδετικοῦ *ἐστί* μιᾶς στοιχειώδους πρότασης, τό ρητό ἀληθειακό *ἐστί* ἀποτελεῖ μιά κατασκευή 2ου ἐπιπέδου, τοῦ ὁποῖου “ἐπιτελών” (“Operand”) ἢ ὑποκείμενο εἶναι μιά ὀνοματοποιημένη πρόταση. Τή σημασία αὐτοῦ τοῦ *ἐστί* ὁ Kahn τή βλέπει σέ ἀναλογία μέ τήν ἐρμηνεία πού δίνει ὁ ἴδιος στό ὑπαρξιακό *ἐστί* τοῦ 4ου καί 5ου τύπου, τό ὁποῖο θεώρησε ἐπίσης ὡς σύνταξη 2ου ἐπιπέδου: μ’ αὐτό τό *ἐστί* “τίθεται” ὡς πραγματικό ἓνα περιγραφικό περιεχόμενο. Ὁ Kahn φέρνει παραδείγματα (§ 3) πού δείχνουν ὅτι στήν ἑλληνική γλώσσα μποροῦσε νά χρησιμοποιηθεῖ ἢ ἴδια σύνταξη (*ταῦτα ἐστί/ὄτε ταῦτα ἦν*) γιά τήν ἀλήθεια μιᾶς ἀπόφανσης (τήν πραγματικότητα μιᾶς κατάστασης πραγμάτων) καί γιά τό ὅτι συντελεῖται ἓνα συμβάν, ἔτσι ὥστε νά μοιάζει πῶς τό ἀληθειακό “εἶναι” συνδέεται στενά μέ τό ὑπαρξιακό “εἶναι” τοῦ 5ου τύπου. Μολαταῦτα πρέπει νά γίνεται αὐστηρότατος ἐννοιολογικός διαχωρισμός μεταξύ τοῦ συγκεκριμένου (χρονικοῦ) “εἶναι” τῶν συμβάντων καί τοῦ ἀφηρημένου “εἶναι” τῶν καταστάσεων πραγμάτων (γεγονότων). Ἐνα γεγονός δέν ἔχει χωροχρονική ὑπαρξη.

Πῶς συσχετίζονται οἱ διάφορες σημασίες;

Στό ἐρώτημα γιά τό συσχετισμό τῶν διάφορων σημασιῶν τοῦ “εἶναι” θά πρέπει, περισσότερο ἀπό τόν ἴδιο τόν Kahn, νά διαχωρίσουμε τό γλωσσολογικό ἐρώτημα, δηλαδή πῶς μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ τό γεγονός ὅτι μιά καί

μόνη λέξη μπορεί νά είναι φορέας αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν σημασιῶν, ἀπό τό φιλοσοφικό ἐρώτημα, ἄν δηλαδή εἶναι σκόπιμο νά μιλάμε γιά μιᾶ ἐνιαία σημασία τοῦ εἶναι. Τό γλωσσολογικό ἐρώτημα εἶναι τό τρίτο ἀπό τά ἐρωτήματα πού ἀνάφερα στήν ἀρχή.

Στό γλωσσολογικό ἐρώτημα ὁ Kahn ὑποστηρίζει δύο θέσεις: Πρῶτον, ἀπορρίπτει τήν ἄποψη τῆς παλαιότερης γλωσσολογίας γιά μιᾶ ἀναμφίσημη, συγκεκριμένη σημασία τοῦ *εσ- στήν Ἰνδοευρωπαϊκή γλώσσα μέ τή σημασία τῆς ὑπαρξης (ζῶ, ὑπάρχω σ' ἕναν τόπο), καί γιά μιᾶ μεταγενέστερη γένεση τοῦ συνδετικοῦ (κεφ. 8, §§ 2 ἐπ.). Δεύτερον, ἀπορρίπτει ἐπίσης καί τή σύγχρονη παραλλαγή αὐτῆς τῆς ἄποψης, πού ὁ ἴδιος ὑποστήριξε στό ἄρθρο τοῦ 1966. Τό “σύστημα” τῶν σημασιῶν τοῦ εἶναι μπορεί νά γίνει κατανοητό μόνον ὅταν ξεκινήσει κανεῖς ἀπό τό συνδετικό, καί ὄχι ὅταν ξεκινήσει ἀπό τίς σημασίες τῆς ὑπαρξης (397). Ἡ θεμελίωση αὐτῆς τῆς θέσης, πού ὁ Kahn χαρακτηρίζει (395) σάν μιᾶ “μετριασμένη κοπερνίκεια στροφή”, δέν μοῦ φαίνεται πολύ στέρεη. Σωστό εἶναι βέβαια πώς ἐκείνη ἡ ὑπαρξη πού ἐκφράζει ὁ ὑπαρξιακός τελεστής (4ος τύπος τοῦ Kahn) ἀποτελεῖ μιᾶ ἀνώτερης βαθμίδας χρήση τοῦ *εἶναι*, ἡ ὁποία προϋποθέτει ἤδη τήν κατηγορήση. Ἐξίσου φυσικότατο φαίνεται νά σκεφτεῖ κανεῖς τό ἀληθειακό *εἶναι* σάν μιᾶ διεύρυνση τῆς ἀξίωσης γιά ἀλήθεια τοῦ συνδετικοῦ. Λιγότερο σαφές εἶναι ὅμως τό πῶς πρέπει νά κατανοηθεῖ τό *vital use* τοῦ συνδετικοῦ· ἀσαφές μένει, ἐπίσης, γιατί ἀκριβῶς τά ρήματα πού δηλώνουν τή σωματική στάση μπόρεσαν νά ἐνωθοῦν γύρω ἀπό τό *εἶναι* σ' ἕνα ἐνιαῖο σύστημα. Ἡ πιό φυσική ἄποψη γι' αὐτό μοῦ φαίνεται πώς εἶναι ἐκείνη πού ὑποστήριξε καί ὁ ἴδιος ὁ Kahn σ' ἕνα παλαιότερο ἄρθρο του καί στήν παρουσίαση τοῦ συνδετικοῦ στό 5ο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου του (πρβλ. καί κεφ. 8, § 2), δηλαδή νά θεωρήσουμε σάν πρωταρχική τήν τοπική σύνταξη στήν ἰδιόμορφη ἐνδιάμεση θέση της μεταξύ τοῦ συνδετικοῦ καί τῆς ὑπαρξης: ἀπό τήν ἀντίληψη ὅτι κάτι βρίσκεται σ' ἕνα μέρος, φτάνει κανεῖς εὐκόλα — μέ τήν ἀφαίρεση ἀπό τό συγκεκριμένο μέρος — στήν ἀντίληψη πώς βρίσκεται γενικά κάπου (χρονική ὑπαρξη)· μέ τόν ἴδιο τρόπο φτάνει κανεῖς μέσω τῆς γενίκευσης στήν ἀντίληψη πώς αὐτό βρίσκεται στή μία ἢ στήν ἄλλη κατάσταση. Ὁ Kahn τονίζει δικαιολογημένα (389), πώς ἡ στατική ἄποψη εἶναι βασική· αὐτό τό γεγονός ὅμως βασικά δέν εἶναι οὔτε ὑπέρ τῆς μιᾶς οὔτε ὑπέρ τῆς ἄλλης προτεραιότητας. Ἐξάλλου ἡ ἀντίθεση εἶναι/φαίνεται, πού ἐκφράζεται στήν ἀληθειακή χρήση, ἀποτελεῖ μιᾶ δεύτερη ἄποψη πού ἐπικαλύπτει τήν ἀντίθεση στατικό/κινητικό καί δέν μπορεί νά ἀναχθεῖ σ' αὐτήν, οὔτε καί ἀντίστροφα.

Ὅπως κι ἄν τοποθετήσει κανεῖς τά πράγματα, βλέπει πώς τά ἐρωτήματα αὐτά εἶναι βασικά ἀσήμαντα. Σημαντική εἶναι ἡ προβολή τῶν διάφορων σημασιῶν. Ὑπάρχουν βέβαια καί συσχετισμοί· κι ἔτσι μπορεί κανεῖς μέ λίγη ἢ πολλή τύχη νά κάνει στόν ἑαυτό του κατανοητό, γιατί ἡ μιᾶ λέξη μπορεί νά εἶναι

φορέας αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν τυπικῶν σημασιῶν· ἐπειδή ὡστόσο οἱ διαφορές αὐτές δέν μποροῦν νά ξεπεραστοῦν, εἶναι τελικά χωρίς σημασία ποιᾶ πλευρά παίρνει κανεῖς σάν ἀφετηρία. Τί γίνεται ὅμως τότε μέ τή φιλοσοφική ἔννοια τοῦ Εἶναι; Καί μ' αὐτό ἔρχομαι στό τελευταῖο καί πιό σημαντικό ἐρώτημα: εἶναι ἡ λέξη “εἶναι” ἕνας χρήσιμος ὀδηγός γιά νά κάνει κανεῖς βασικές φιλοσοφικές σκέψεις; Ὑπῆρξε ἄραγε ὁ συγκεκριμένος σχηματισμός τῶν σημασιῶν, πού ἔχει ἀκριβῶς ἡ λέξη “εἶναι” στίς Ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες καί εἰδικά στήν ἑλληνική, ἕνα γεγονός εὐτυχές γιά τή φιλοσοφία;

Τό Εἶναι στή φιλοσοφία

Στά ἐρωτήματα πού ἀναφέρθηκαν μόλις πρὶν λίγο ὁ Kahn ἀπαντᾷ καταφατικά (κεφ. 8, § 7). Φυσικά ὁ Kahn δέν εἶναι τόσο ἀφελής νά μιλάει γιά τήν ἔννοια τοῦ Εἶναι. Ὁ σχηματισμός πού ὑπῆρξε στίς Ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες δέν ὑπῆρξε σέ ἄλλες γλωσσικές οἰκογένειες, καί ὁ εἰδικός σχηματισμός στά ἑλληνικά εἶναι διαφορετικός ἀπό ὅ,τι σέ ἄλλες Ἰνδοευρωπαϊκές γλώσσες. Κανένας δέν μπορεῖ συνεπῶς νά ἰσχυριστεῖ πῶς ὑπάρχει ὀποιαδήποτε ἀναγκαιότητα ὑπαρξης μιᾶς καί μοναδικῆς λέξης ἀκριβῶς γι' αὐτές, καί μόνο γι' αὐτές, τίς σημασίες. Ἐξάλλου εἶναι σαφές πῶς αὐτές οἱ σημασίες δέν μποροῦν νά ὑπαχθοῦν σέ μιᾶ καί μοναδική σημασία. Αὐτό πού ὁ Kahn ἰσχυρίζεται εἶναι συνεπῶς μόνο τό ἑξῆς: 1. Ἡ ἑλληνική λέξη *εἶμι* εἶναι, ὅπως εἶχε δηλώσει καί ὁ Ἀριστοτέλης (Μεταφ. IV, 2), *πρός ἕν ὁμώνυμη* (401): οἱ σημασίες της εἶναι μὴ ἀναγώγιμες, βρίσκονται ὅμως σέ συνάρτηση μεταξύ τους. 2. Ἡ σύμπτωση ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν σημασιῶν σέ μιᾶ λέξη στήν ἑλληνική γλώσσα ὑπῆρξε “μιᾶ εὐτυχῆς σύμπτωση” γιά τή φιλοσοφία (403) καί ἔχει “μόνιμη φιλοσοφική ἀξία” (402).

Αὐτή τή δεύτερη θέση θέλω νά ἀμφισβητήσω. Οἱ βασικές σημασίες τοῦ *εἶμι*, στίς ὁποῖες ἀναφέρεται ὁ Kahn, εἶναι ἡ κατηγορία, ἡ ἀλήθεια (ἢ ἀξίωση ἀλήθειας) καί ἡ ὑπαρξη. Ἐπικαλούμενος τόν Quine ὁ Kahn ἐπισημαίνει πῶς αὐτές οἱ τρεῖς ἔννοιες βρίσκονται σέ ἀμοιβαία ἐξάρτηση (405): πῶς δέν εἶναι δυνατόν νά ἐξηγήσει κανεῖς τή μία ἀπό αὐτές χωρίς νά ἀναφερθεῖ στίς ἄλλες δύο. Καί γιά τήν παραδοσιακή, ὅπως καί γιά τή σύγχρονη ὄντολογία εἶναι χαρακτηριστικό πῶς ἔχει θεματοποιήσει αὐτόν τόν ἐνιαῖο συσχετισμό, ὁ ὁποῖος τῆς ἔχει, θά λέγαμε, προταθεῖ μέ τή λέξη “εἶναι”. Ἄς ἀφήσουμε ὅμως κατά μέρος τό ἐρώτημα, ἂν ὁ Kahn ἐπικαλέστηκε δικαιολογημένα τόν Quine! Κι ἄς ἀφήσουμε κατά μέρος τίς ἀμφιβολίες ἐπί τῆς οὐσίας πού μπορεῖ ἐνδεχομένως νά μᾶς ἀπασχολοῦν σχετικά μέ τό συσχετισμό τῶν ἐννοιῶν, ὅπως τόν ἰσχυρίζεται ὁ Kahn. Ἄς ὑποθέσουμε ἐπίσης πῶς εἶναι σωστό ὅτι αὐτός ἀκριβῶς ὁ συσχετισμός ὑπῆρξε βασικός γιά τή φιλοσοφική μας παράδοση. Τί συμπέρασμα βγαίνει ὑπέρ ἐνός προ-

σανατολισμοῦ στή λέξη “εἶναι”; Γιά νά ἀπαντήσουμε σ’ αὐτήν τήν ἐρώτηση πρέπει νά ἀνοίξουμε κατά κάποιον τρόπο ἕνα λογαριασμό κερδῶν καί ζημιῶν. Στή στήλη τῶν κερδῶν θά ἔπρεπε νά καταχωρηθεῖ κατά πόσο ἡ φιλοσοφία ὀφείλει τίς θετικές της γνώσεις, σχετικά μέ τό συσχετισμό πού ἀναφέραμε, στόν προσανατολισμό στή λέξη “εἶναι”. Στήν πλευρά τῶν ζημιῶν θά ἔπρεπε νά καταχωρηθεῖ κατά πόσο ὁ προσανατολισμός στή λέξη “εἶναι” ὀδήγησε τή φιλοσοφία σέ μιά λανθασμένη ἢ μονόπλευρη κατανόηση αὐτοῦ τοῦ συσχετισμοῦ.

* Ἄς ἀρχίσουμε μέ τήν ἐνεργητική πλευρά. Νομίζω πῶς εἶναι καθαρή εἰκασία ἡ ἀποψη ὅτι ἡ ἐλληνική φιλοσοφία ὀφείλει κάποιες θετικές γνώσεις ἢ ἀκόμη καί τή δημιουργία της στόν ἰδιαίτερο σχηματισμό τῶν σημασιῶν τῆς λέξης *εἶμι* στήν ἐλληνική γλώσσα. Δέν ξέρω πῶς μπορεί κανεῖς νά ἀπαντήσει θετικά ἢ ἀρνητικά σ’ αὐτό τό ἐρώτημα. Γιατί, λ.χ., πρέπει κανεῖς νά εἶναι σέ θέση νά προσέξει τήν κατηγορική δομή τῶν στοιχειωδῶν προτάσεων μόνον ὅταν ὑπάρχει ἕνα συνδετικό; Τό συνδετικό δέν εἶναι κανένα γενικό χαρακτηριστικό ὄλων τῶν κατηγορικῶν προτάσεων, καί ὅταν κανεῖς ὑποδεικνύει ὅτι μέ τόν περιφραστικό μετασχηματισμό μπορεί νά εἰσάγει τό συνδετικό σ’ αὐτόν τό ρόλο, τότε τίθεται τό ἀντερώτημα μήπως ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποίησε αὐτόν τόν ἀρκετά τεχνητό τρόπο ἔκφρασης ἐπειδή εἶχε ἤδη ἀνακαλύψει τήν ἔννοια τῆς κατηγορήσεως ἀνεξάρτητα ἀπό τό συνδετικό. Καί σ’ ὅ,τι ἀφορᾷ μάλιστα τό συσχετισμό τῆς κατηγορήσεως μέ τήν ὑπαρξη καί τήν ἀλήθεια, μπορεί κανεῖς πάλι νά ἀμφισβητήσει κατά πόσο ἡ γνώση αὐτῶν τῶν συσχετισμῶν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ὁμοιότητα τῆς λέξης. Θά μπορούσε νά εἶναι καί ἀντίστροφα. Ἡ ὁμοιότητα τῆς λέξης θά μπορούσε νά ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νά μήν καταλάβει κανεῖς καθόλου ὅτι πρόκειται γιά δύο διαφορετικές ἔννοιες καί ἔτσι νά μήν μπορεί νά ἀντιληφθεῖ κατά μείζονα λόγο καί τό συσχετισμό αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι πρόσεξαν λιγότερο ἕνα συσχετισμό μεταξύ ὑπαρξης καί κατηγορήσεως ἀπό ὅ,τι οἱ μετέπειτα φιλόσοφοι, πού εἶχαν γιά τήν ἔννοια τῆς ὑπαρξης μιά διαφορετική λέξη ἀπό αὐτή πού εἶχαν γιά τό συνδετικό.

* Ἄς ξεκαθαρίσουμε τήν κατάσταση μέ βάση τή σημασία τοῦ “εἶναι” πού ὁ Kahn ἀπέκλεισε μέ τόση ἐπιμονή, δηλαδή τήν ἔννοια τῆς ταυτότητας. Πολλά συνηγοροῦν στό ὅτι ὑπάρχει μεταξύ τῆς κατηγορήσεως καί τῆς ἔννοιας τῆς ταυτότητας μιά ἀμοιβαία ἐξάρτηση ὅμοια μέ ἐκείνην μεταξύ τῆς ταυτότητας καί τῆς ἔννοιας τῆς ὑπαρξης¹¹. Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ὡστόσο, παρ’ ὅλη τήν ὁμοιότητα τῆς λέξης, ποτέ δέν σκέφτηκαν κάτι τέτοιο. Χρειάστηκαν βέβαια μεγάλες προσπάθειες — ὅπως τό βλέπει κανεῖς στόν *Σοκράτη* τοῦ Πλάτωνος — γιά νά διαχωριστοῦν αὐτές οἱ δύο ἔννοιες. Μετά τό διαχωρισμό ὁμως κανένας δέν σκέφτηκε νά ἰσχυριστεῖ κάποια ἀμοιβαία

ἐξάρτηση. Καί ἂν σήμερα μερικοί φιλόσοφοι εἶναι τῆς γνώμης πῶς αὐτή ἡ ἀμοιβαία ἐξάρτηση ὑπάρχει, τότε δέν ξέρω πῶς θά μποροῦσε τό γεγονός τῆς χρησιμοποίησης τῆς λέξης “ἐστί” καί στίς δύο περιπτώσεις, νά διευκολύνει, καί ἀκόμη λιγότερο νά θεμελιώσει, αὐτήν τήν ἄποψη. Οἱ λόγοι πού συνηγοροῦν γιά μιά τέτοια ἀμοιβαία ἐξάρτηση εἶναι τό ἴδιο εὐκόλα ἀντιληπτοί καί στήν περίπτωση πού θά χρησιμοποιοῦνταν δύο διαφορετικές λέξεις.

Φαίνεται λοιπόν πῶς σ’ αὐτόν τόν ἰσολογισμό δέν ὑπάρχει ἐνεργητικό. Τί γίνεται ὅμως μέ τό παθητικό; Κατά περίεργο τρόπο ὁ Kahn δέν ἔλαβε καθόλου ὑπόψη αὐτήν τήν πλευρά τοῦ ἰσολογισμοῦ. Περιοριζόμαστε καί ἐδῶ ἄραγε σέ ὅμοια ἐπισφαλεῖς θεωρήσεις ὅπως στήν ἐνεργητική πλευρά; Δέν τό πιστεύω, ἐπειδή, πρῶτον, οἱ συγχύσεις πού προκάλεσε ἡ πολυσημία τῆς λέξης “εἶναι”, καί οἱ προσπάθειες ἐξάλειψης αὐτῶν τῶν συγχύσεων, εἶναι φιλοσοφικά τεκμηριωμένες. Δεύτερον, ὁ προσανατολισμός στή λέξη “εἶναι” ἐπέδρασε ἀποδεδειγμένα περιοριστικά καί στή γνώση τῶν συσχετισμῶν τούς ὁποίους ἐπισημαίνει ὁ Kahn. 1. ἡ διάρθρωση τῆς κατηγορικῆς πρότασης σέ ὑποκείμενο + συνδετικό + κατηγορούμενο ἀντί ὑποκείμενο + κατηγορούμενο (ὅπου τό τυχόν συνδετικό ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κατηγορούμενου) ὀδήγησε ὀλόκληρη τήν προσδιορισμένη ἀπό τήν ὄντολογία Λογική σέ μιά λαθεμένη σημασιολογία τῆς κατηγορικῆς δομῆς, ἡ ὁποία ξεπεράστηκε μόλις ἀπό τόν Frege. 2. ἡ πεποίθηση πῶς τό συνδετικό εἶναι κατά κάποιον τρόπο ἡ κλείδωση τῆς κατηγορικῆς δομῆς δέν ἄφησε καμιά δυνατότητα ἐλεύθερη γιά μίαν ἀντίληψη κατηγορουμένων μέ πολλαπλές θέσεις· ὁ προσανατολισμός στό Εἶναι ἔκλεισε λοιπόν τό δρόμο γιά μιά Λογική σχέσεων. 3. ὁ προσανατολισμός στό “εἶναι” ὀδήγησε σ’ ἕναν περιορισμό τῆς ἀξίωσης γιά ἀλήθεια καί κατ’ ἐπέκταση τῆς μορφῆς τῶν ἀποφαντικῶν προτάσεων στήν ιδιαίτερη μορφή τῆς κατηγορικῆς πρότασης· αὐτή φαινόταν νά ἀποτελεῖ ὄχι μόνο τή στοιχειώδη, ἀλλά τή γενική μορφή ἑνός οἰκοδομητοῦ ἱκανοῦ νά εἶναι ἀληθινό, καί ἔτσι ὁ προσανατολισμός στό “εἶναι” ἐμπόδισε νά ἰδωθεῖ ἡ πολλαπλότητα τῶν μορφῶν τοῦ ἀποφαντικοῦ λόγου καί, τελικά, τοῦ λόγου ἐν γένει.

Ποῦ ὀφείλεται τό ὅτι γιά τήν ἐνεργητική πλευρά τοῦ ἰσολογισμοῦ μπορεῖ κανεῖς νά κάνει μόνο ἐπισφαλεῖς εἰκασίες, ἐνῶ ἡ παθητική προσφέρει μιά τόσο σίγουρη καί συντριπτικά ἀρνητική εἰκόνα; Σέ μιά βασική διαφορά στό χειρισμό τῶν λέξεων ἀπό τή φιλοσοφία. Οἱ ἐννοιολογικοί συσχετισμοί, πού θέλει νά ἀποσαφηνίσει ἡ φιλοσοφία, καμιά φορά ὑποδηλώνονται στό σχηματισμό τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων σέ μιά γλώσσα, καμιά φορά ὄχι. Τοῦτο ὅμως σημαίνει: ἂν ὑπάρχει ἕνας τέτοιος ἐννοιολογικός συσχετισμός, σέ καμιά περίπτωση δέν μπορεῖ νά διευκρινιστεῖ μέ τόν προσανατολισμό στή λέξη. Ἡ ἐννοιολογική δουλειά εἶναι γι’ αὐτό σέ κάθε περίπτωση ἀπαραί-

τητη, καί εἶναι, ὅταν μιά λέξη ὑποδηλώνει ἤδη ἓνα συσχετισμό, μόνο πιά κοπιαστική, ὅπως εἶναι πάντα πιά κοπιαστικό νά διευκρινιστεῖ μιά κατάσταση πραγμάτων ὅταν ὑπάρχει ἤδη μιά προκατάληψη, ἀκόμη καί ἂν αὐτή ἀποδειχτεῖ τελικά σωστή. Ἄν πάρει κανεῖς μίαν ὁποιαδήποτε λέξη πού ἐπαιξε ποτέ κάποιο ρόλο στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, μπορεῖ νά διαπιστώσει πώς ἡ ἐπίδραση τῆς πολυσημίας στή χρήση ὑπῆρξε πάντα μόνο ἀρνητική καί ποτέ θετική. Αὐτό βέβαια δέν σημαίνει πώς ἡ φιλοσοφική δουλειά τῆς διευκρίνισης τῶν ἐννοιῶν δέν γίνεται σέ μιά διάσταση πού ὑπερβαίνει τή γλώσσα. Οἱ ἐννοιες δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπό τρόποι χρήσης λέξεων, ὁ τρόπος ὅμως τῆς χρήσης μιᾶς λέξης καί ἡ λέξη εἶναι δύο διαφορετικά πράγματα: μιά καί μόνη λέξη μπορεῖ νά ἔχει διαφορετικούς τρόπους χρήσης καί διαφορετικές λέξεις μιά καί τήν ἴδια χρήση. Καί ἡ γνώση τῆς χρήσης εἶναι πάντα ἀποτέλεσμα τῆς νόησης. Στή φιλοσοφία ἡ διαδρομή εἶναι γι' αὐτό πάντα πρὸς μιά κατεύθυνση, ἐνάντια στό ρεῦμα, ἐνάντια στίς διαφορές τῶν λέξεων καί τό ἴδιο ἐνάντια στίς διαφορές τῶν προκαταλήψεων, καί εἶναι κανεῖς χαμένος μόλις ἀνεβάσει στή βάρκα τά κουπιά καί ἀφήσει τό ρεῦμα νά τόν παρασύρει. Τά ἀπόφθεγμα τοῦ Heidegger, ὅτι ἡ γλώσσα σκέφτεται, ἀνήκει σ' ὅ,τι πιά σκοτεινό ἔχει εἰπωθεῖ ποτέ στή φιλοσοφία ἐπειδή ἀποτελεῖ τή χρεωκοπία κάθε φιλοσοφίας καί τήν πιά βαθιά ἔκφραση τοῦ ἀντιδιαφωτισμοῦ.

Ἄπό αὐτά πού εἰπώθηκαν συνάγεται: ἀκόμη καί ἂν ὁ Kahn εἶχε δίκιο, ὅτι ὁ σχηματισμός τῶν σημασιῶν τοῦ *εἶναι* ὑπῆρξε μιά “εὐτυχής σύμπτωση” γιά τή φιλοσοφία (ἂν δηλαδή χρειάστηκε αὐτή ἡ πραγματική σύμπτωση γιά νά προσέξουμε τούς ἐννοιολογικούς συσχετισμούς), δέν βγαίνει τό συμπέρασμα πώς ὁ προσανατολισμός στό “εἶναι” ἔχει “μόνιμη ἀξία”. Θά συνεχίσουμε λοιπόν νά μαθαίνουμε ἀπό τούς φιλόσοφους πού ξεκίνησαν ἀπό τό σύστημα τῶν σημασιῶν πού ἔχει ἡ λέξη “εἶναι” στήν ἐλληνική γλώσσα, ὅχι ὅμως ἐπειδή, ἀλλά παρ' ὅλο πού προσανατολίστηκαν σ' αὐτήν τή λέξη. Καί θά πρέπει νά ἀποκρουστεῖ ἡ ἀπαίτηση ἀπό τό δικό μας καί ἀπό κάθε μελλοντικό φιλοσοφεῖν νά περιμένει ὁποιοδήποτε ὄφελος ἀπό τό γενικό προσανατολισμό σ' αὐτήν τή λέξη. Ὁ Kahn ἀπόδειξε μέ τήν ἐρευνά του ἀκριβῶς τό ἀντίθετο ἀπό αὐτό πού θέλησε νά ἀποδείξει· ὅτι ὁ φάκελος τοῦ ἐρωτήματος γιά τό εἶναι μπορεῖ νά κλείσει ἐφόσον μέ τό θέμα αὐτό καταλαβαίνει κανεῖς τό ἐρώτημα γιά τό νόημα τῆς λέξης “εἶναι”, ἢ ἀκόμη γιά τό νόημα τοῦ εἶναι, ὅπως ἔκανε ὁ Heidegger, ἢ, στήν ὀρολογία τοῦ Kahn, γιά τήν ἐννοια τοῦ εἶναι. Ἀμείωτη φυσικά παραμένει ἡ ἀναγκαιότητα νά προσανατολίζεται κανεῖς σέ ὀρισμένα βασικά φιλοσοφικά ἐρωτήματα πρὸς ἰδιαίτερες σημασίες τῆς λέξης “εἶναι”, ἰδιαίτερα στήν ἀληθειακή του σημασία. Ὅτι λ.χ. σέ τέτοιες ἀντιπαραθέσεις, ὅπως εἶναι (Sein) καί Πρέπει (Sollen), ἢ μεταξύ τῆς περιοχῆς τοῦ εἶναι καί τῆς περιοχῆς τῆς φαντασίας, τό “εἶναι” ἔχει τό

ἀληθειακὸ νόημα, μπορεῖ νὰ διαπιστωθεῖ ὡς σημαντικό ἀποτέλεσμα τῶν διαχωρισμῶν τοῦ Kahn. Ἀλλά καὶ γιὰ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ καταλαβαίνει σωστά τούς φιλόσοφους πού προσανατολίζονται καθολικά στή λέξη “εἶναι”, χρειάζονται τέτοιες διευκρινίσεις γιὰ τὸν τρόπο χρήσης αὐτῆς τῆς λέξης, ὅπως τίς παρουσίασε ὑποδειγματικά ὁ Kahn.

Μετάφραση: Κατερίνα Λιάπτη

Σημειώσεις τοῦ συγγραφέα

1. Βλέπε *Sein und Zeit*, σελ. 1.
2. *Foundations of Language* 2, 245 - 265.
3. Στό: Milton K. Munitz (ἐκδ.), *Logic and Ontology*, New York 1973, σελ. 1 - 20.
4. J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* (Cambridge Univ. Press, 1968), κεφ. 8.4.
5. Βλέπε Frege, “Begriff und Gegenstand”, *Vjschr. f. wissenschaftliche Philosophie* 16, 1892, σελ. 199.
6. Βλέπε Ἀριστοτέλους, *Περὶ Ψυχῆς* 415^b 13.
7. Βλέπε τὸ ἄρθρο μου “Existence in Space and Time”, *Neue Hefte für Philos.* 8 (1975), σελ. 19 - 33 καὶ τίς δικές μου *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie* (Frankfurt 1976), σελ. 468.
- 8) Βλέπε “The Logical Form of Action Sentences”, στό: N. Rescher (ἐκδ.), *The Logic of Decision and Action*, Pittsburgh 1966, σελ. 81 - 95 καὶ “The Individuation of Events”, στό: N. Rescher (ἐκδ.), *Essays in Honor of Carl G. Hempel*, Dordrecht 1969, σελ. 216 - 234.
9. Αὐτό ἴσως νὰ μὴ γίνεται μέ τὴν πρώτη ματιὰ κατανοητό, ἂν σκέφτεται μάλιστα κανεὶς ὀρισμένα παραδείγματα, ὅπως “ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας” τοῦ Russell. Ἡ διόρθωση λαθεμένων προϋποθέσεων — λ.χ. “Ἡ γυναίκα σου- -.” “Ἡ γυναίκα μου δέν ὑπάρχει.” — σίγουρα δέν ἔχουν τίποτα τὸ φιλοσοφικό καὶ θά πρέπει νὰ ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν. Ὡστόσο: στήν ἐλληνική γλώσσα θά εἶχαν κτητική ἢ τοπική σύνταξη. Μόνο στά κύρια ὀνόματα (“Ὀμηρος”) ἔχουμε μιά νέα κατάσταση καὶ μάλιστα ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἐμπεριέχουν μιά παράδοση.
10. Βλέπε Kenny: *Action, Emotion and Will* (London 1963), κεφ. 8.
11. Βλέπε Quine, *Word and Object*, κεφ. 3 καὶ τίς δικές μου *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, σελ. 490.

Σημειώσεις του εκδότη

(α) *Είναι και Χρόνος* [βλ. ελληνική μετάφραση Γιάννη Τζαβάρα, 'Αθήνα ('Δωδώνη') 1978].

(β) Πλάτωνος, *Σοφιστής* 244Α. Βλ. Heidegger, *ό.π.*, σελ. 1 [22].

(γ) Heidegger, *ό.π.*

(δ) Πρβλ. 'Ομ. Α290: *θεοί αἰέν ἐόντες*.